

UNIVERSAL JOURNAL OF THEOLOGY

e-ISSN: 2548-0952

Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2025 (Haziran/June)

***ANTİK YUNAN'DAN GÜNÜMÜZE NOMOS: HUKUKUN KÜLTÜREL VE AHLAKİ TEMELLERİNE
FELSEFİ BİR BAKIŞ***

***From Ancient Greece to the Present: A Philosophical Perspective on the Cultural and
Moral Foundations of Law (Nomos)***

NİLAY ŞAHİN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Felsefe Tarihi Bilim Dalı.

Master's Student. Iğdır Üniversitesi, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Science,
Department of History of Philosophy, Iğdır/Türkiye

nilaybasaloglu@icloud.com

<https://orcid.org/0009-0002-1613-9077>

Makale Bilgisi – Article Information Makale Türü/Article Type: Araştırma
Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 04/05/2025

Kabul Tarihi/Date Accepted: 29/06/2025

Yayın Tarihi/Date Published: 30/06/2025

Atıf/Citation: Şahin, Nilay. "Antik Yunan'dan Günümüze Nomos: Hukukun Kültürel ve
Ahlaki Temellerine Felsefi Bir Bakış". *Universal Journal of Theology* 10/1 (Haziran
2025): 51-63. Doi: 10.56108/ujte.1690952

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ujte>

ANTİK YUNAN'DAN GÜNÜMÜZE NOMOS: HUKUKUN KÜLTÜREL VE AHLAKİ TEMELLERİNE FELSEFİ BİR BAKIŞ

Nilay ŞAHİN

Öz

Nomos, Antik Yunan düşüncesinde, toplumu düzenleyen yazılı ve yazısız kuralların bütünüdür. Zamanla hukuk, ahlak ve toplumsal düzenin temel ögesi haline gelen nomos, sadece toplumsal yaşamı şekillendiren normatif bir yapı olmakla kalmayıp, aynı zamanda kültürel ve ahlaki değerlerin de taşıyıcısı rolünü üstlenmiştir. Bu makalede, nomos kavramının felsefi temellerine ve hukukun kültürel, ahlaki boyutlarına dair bir inceleme yapılacaktır. Modern dönemde, doğal hukuk ve pozitif hukuk arasındaki ayrımlar, nomosun felsefi anlamını yeniden gün yüzüne çıkarmıştır. Doğal hukuk teorisyenleri, hukuk sistemlerinin sadece toplumsal normlarla değil, evrensel ahlaki değerlerle de uyum içinde olması gerektiğini savunurlar. Bu bakış açısı, özellikle Hans Kelsen'in saf hukuk teorisi gibi pozitif hukuk anlayışlarıyla karşıtlık oluşturur. Ancak her iki anlayış da hukukun yalnızca normatif bir düzenleme değil, aynı zamanda toplumsal değerler ve etik ilkelerle şekillenen bir sistem olduğunu kabul eder. Nomos, günümüzde hala hukuk felsefesi ve toplumsal düzenin temel taşlarından biri olmaya devam etmektedir. Özellikle anayasa yargısı, insan hakları hukuku ve toplumsal eşitlik gibi konular bağlamında, yasaların adaletle uyumu ve meşruiyeti, nomosun felsefi çerçevesi içinde değerlendirilir. Günümüz hukuk sistemleri, yalnızca formal bir düzenleme aracı olarak değil, kültürel ve ahlaki temellere dayalı bir yapı olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda nomos, Antik Yunan'dan günümüze, sadece hukuk ve yasaların değil, aynı zamanda toplumsal düzenin, ahlaki değerlerin ve kültürel normların bir yansıması olarak kabul edilmiştir. Hukukun kültürel ve ahlaki temelleri, nomosun evriminde önemli bir rol oynamış ve bu kavram, hukukun sadece bir düzenleme aracı değil, toplumu bir arada tutan kolektif değerlerin somutlaşmış hali olarak şekillenmiştir. Hukukun insanlık tarihindeki gelişimini ve toplumsal değişimlere olan etkisini anlamak amacı ile nomostan yola çıkarak oluşturulan bu makale; Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi önemli Antik düşünürlerin felsefelerine değinerek ve felsefe tarihinden çeşitli örnekler sunarak derinlemesine bir düşünme alanı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nomos, Adalet, Hukuk, Toplumsal Düzen, Kültürel Değerler

From Ancient Greece to the Present: A Philosophical Perspective on the Cultural and Moral Foundations of Law (Nomos)

Abstract

Nomos is a concept in ancient Greek thought that refers to the totality of written and unwritten rules that regulate society. Over time, nomos, which has become the fundamental element of law, morality and social order, has not only been a normative structure that shapes social life, but has also assumed the role of the carrier of cultural and moral values. This article will examine the philosophical foundations of the concept of nomos and the cultural and moral dimensions of law. In the modern period, the distinctions between natural law and positive law have brought the philosophical meaning of nomos back to light. Natural law theorists argue that legal systems should be in harmony not only with social norms but also with universal moral values. This perspective contrasts with positive law approaches, especially Hans Kelsen's pure law theory. However, both approaches accept that law is not only a normative regulation, but also a system shaped by social values and ethical principles. Nomos continues to be one of the cornerstones of legal philosophy and social order today. In particular, in

the context of issues such as constitutional jurisdiction, human rights law and social equality, the legitimacy and compliance of laws with justice are evaluated within the philosophical framework of nomos. Today's legal systems are accepted not only as a formal regulatory tool, but also as a structure based on cultural and moral foundations. In this context, nomos has been accepted as a reflection of not only law and laws, but also social order, moral values and cultural norms, from Ancient Greece to the present day. The cultural and moral foundations of law have played an important role in the evolution of nomos, and this concept has been shaped as the embodiment of collective values that hold society together, not just a regulatory tool. This article, which was created by starting from nomos in order to understand the development of law in human history and its impact on social changes, aims to provide an in-depth area of thought by touching on the philosophies of important ancient thinkers such as Socrates, Plato and Aristotle, and by presenting various examples from the history of philosophy.

Keywords: Nomos, Justice, Law, Social Order, Cultural Values

GİRİŞ

Nomos kavramı üzerine düşünmeyi ve Antik Yunan'dan günümüze nasıl şekillendiğini ve hangi alanlarda etkili olduğunu ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, bazı temel sorulardan yola çıkarak nomosun rollerine değinerek bir değerlendirme sunmaktadır. “Nomosun hukukla ilişkisi nedir?”, “Physis-nomos ayrımı nedir?”, “Nomosun değerlerle ve kurumlarla ilişkisi nedir?” vb. başlıca sorulardan yola çıkarak, kavramın çok katmanlı anlamlarına ışık tutmak amaçlanmıştır. Toplumsal yaşamın sürdürülebilirliğini sağlayan en temel unsur, kuralların varlığı ve bu kuralların insanlar tarafından benimsenmesidir. Bu bağlamda, tarih boyunca yasa, düzen, gelenek ve norm gibi kavramlar, yalnızca hukuk sistemlerinin değil, aynı zamanda bir toplumun değer dünyasının da yapı taşları olmuştur. Antik Yunan düşüncesinde merkezi bir yer işgal eden *nomos* kavramı, bu yönüyle yalnızca “yasa” anlamında dar bir tanıımı ifade etmez; aynı zamanda kültürel, etik ve siyasi yapısının inşasında belirleyici olan bir kavram olarak dikkat çeker.¹

Platon ve Aristoteles gibi klasik filozofların yasa, adalet ve düzen üzerine yürüttükleri düşünsel çözümlemeler, nomosun yalnızca hukuki bir yapı değil, aynı zamanda toplumsal hayatın derin anlam katmanlarını barındıran bir kavram olduğunu gözler önüne serer. Bu bağlamda nomos, yalnızca yazılı yasalardan ibaret olmayıp; toplumların geleneksel

¹ C.E. Peters, *Antik Yunan'da Felsefe ve Hukuk* (Londra: Oxford University Press, 2000), 45.

değerlerinden, tarihsel birikimlerinden ve ahlaki kodlarından beslenen bütüncül bir yapıyı temsil eder.

Bu çalışma, Antik Yunan'dan günümüze 'nomos' kavramının geçirdiği evrimi, hukukun kültürel ve ahlaki temelleri açısından incelemektedir. Çalışmada, nomosun tarihsel süreç içerisindeki evrimi felsefi bir bakış açısıyla ele alınacak ve Antik Yunan'dan modern döneme kadar geçirdiği dönüşüm analiz edilecektir. Doğal hukuk ile pozitif hukuk arasında ortaya çıkan çatışmalar, küreselleşme, kültürel çeşitlilik ve yapay zekâ gibi güncel olgular ışığında nomosun anlamındaki değişim tartışmaya açılacaktır.

Nomosun yalnızca bir normatif sistem değil, aynı zamanda toplumsal düzeni ve etik değerleri şekillendiren bir kavram olduğunu savunan bu çalışma, *nomos* kavramının geçirdiği dönüşüm üzerinden çağdaş hukuk sisteminde oynadığı role ışık tutmaktadır. Nomos, toplumsal belleği, kültürü ve etik değerleri taşıyan bir yapıdır. Bu doğrultuda, hukukun yalnızca biçimsel bir düzenleme aracı değil, aynı zamanda kültürel, toplumsal ve etik temellere dayanan bir yapı olduğu düşüncesiyle nomosun günümüzdeki felsefi karşılığı incelenecektir.

Gelecek çalışmalar için bilinmelidir ki bu çalışma, kuramsal düzeyde yapılandırılmıştır. Nomosun anlam derinliğine bir katkı sunmayı ve bugünün dünyasının normatif düzenlerinin ve hukukunun temelini bilmeye dair düşünsel bir zemin oluşturmayı amaçlamıştır. Bu çalışma, teorik temelli olduğu için somut örneklerle desteklenmiş vaka analizlerini kapsamamaktadır. Gelecekte, nomosun farklı kültürlerdeki yansımaları, yapay zekâ destekli hukuki sistemlerdeki dönüşümü veya anayasal normlarla ilişkisi üzerine ampirik araştırmalar yapılabilir. Veyahut insanlık tarihinin bu kadim kavramının evrimine yeni boyutlar kazandırılabilir.

1. NOMOS'TAN HUKUKA

Nomos, hem bireyin toplum ile ilişkisini düzenleyen hem de bireyler arasındaki hak ve ödev ilişkisini yapılandıran normatif bir çerçevedir. Antik Yunan'dan itibaren şekillenen bu kavram, zamanla farklı filozoflar, hukukçular ve siyaset teorisyenleri tarafından yeniden yorumlanmış; bu yorumlar modern hukuk felsefesi tartışmalarının da zeminini oluşturmuştur. Bugün pozitif hukuk, doğal hukuk, toplumsal norm ve ahlaki değer gibi çok sayıda kavramın dayandığı zeminde nomosun izleri sürülebilir.²

² J. Finnis, *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar* (Oxford: Clarendon Press, 1980, 35-40).

Bu makale, nomos kavramını Antik Yunan düşüncesi bağlamında ele alırken, onun tarihsel gelişimini, kavramsal dönüşümünü ve özellikle hukuk ile adalet anlayışı üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Nomosun doğa (physis) karşısındaki konumu, toplumsal düzen ile ilişkisi, hukukun ahlaki temellerine dair sunduğu açılımlar ve çağdaş hukuk teorisindeki yansımaları, bu incelemenin temel eksenini oluşturmaktadır. Ayrıca nomosun sadece hukuki bir düzenleme değil, aynı zamanda kültürel bir taşıyıcı olduğu; dolayısıyla gelenek, ahlak ve siyasal iktidar ilişkileriyle örülü bir yapıya sahip olduğu gösterilecektir.³

Bu bağlamda, yalnızca Antik Yunan'a ait tarihsel bir kavramı değil, aynı zamanda günümüz hukuk ve siyaset felsefesinde hala etkisini sürdüren bir düşünsel mirası analiz etmek hedeflenmektedir. Böylelikle nomosun hem geçmişteki işlevini hem de modern hukuk ve toplumsal düzen açısından potansiyel anlam katmanlarını tartışmaya açmak mümkün olacaktır.⁴

1.1. Nomosun Etimolojisi ve Kavramsal Derinliği

Antik Yunan düşüncesinde nomos kavramı, yalnızca bir hukuk terimi olarak değil; toplumun, bireyin ve devletin işleyişine dair çok katmanlı bir düzen fikrini içerecek biçimde ele alınmıştır. Etimolojik olarak nomos, Grekçe “nemein” fiilinden türemiştir. Bu fiil “bölmek, paylaşmak, otlatmak” anlamlarına gelir. Bu anlamlar ilk bakışta pastoral ve ekonomik düzene işaret ediyor gibi görünse de aslında kavramın toplumsal işleyişteki düzenleyici rolüne dair güçlü ipuçları sunar. Nomos, böylelikle hem maddi kaynakların hem de toplumsal hakların dağıtımını ima eder. Bu yönüyle yasa, yalnızca yasaklayıcı değil; dağıtıcı, kurucu ve toplumu şekillendirici bir rol üstlenir.⁵

Kavramın zamanla kazandığı anlam genişliği, onu yalnızca yasal metinlerle sınırlı bir kategori olmaktan çıkarır. Antik Yunan şehir devletlerinde nomos, Tanrısal kökenli sözlü yasalar olan “thesmoi” karşısında insan eliyle konulan düzenlemeleri ifade eder hale gelmiştir. Bu ayrım, insanın toplumsal düzen üzerindeki aktif kurucu rolünü vurgular. Nomos, bu anlamda doğa yasalarından farklı olarak, insan aklının ürünü olan yapay düzenlemelerle ilgilidir. İlerleyen dönemlerde, özellikle Sokrates sonrası felsefi tartışmalarda nomos, “doğa” (physis) karşıtı olarak ele alınmıştır. Bu

³ R. Dworkin, *Hukukun İmparatorluğu* (Cambridge: Harvard University Press, 1986), 28-33.

⁴ J. Finnis, *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar*, 35-40.

⁵ J. Finnis, *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar*, 35-40.

karşıtlık, doğuştan gelen evrensel kurallar ile toplumların tarihsel süreçte ürettikleri değişken kurallar arasındaki farka işaret eder. Sofistler, nomosun görelî ve uzlaşıya dayalı olduğunu savunurken; Sokrates ve Platon gibi filozoflar, nomosun ideal bir adalet anlayışıyla uyumlu olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Böylece kavram, sadece toplumun içinde var olan yazılı ya da sözlü kurallar bütünü değil; aynı zamanda felsefi bir idealin, yani adaletin, toplum üzerindeki tezahürü olarak düşünülmeye başlanmıştır.⁶

Günümüz Türkçesine Arapça üzerinden geçen “namus” kelimesinin de nomos kökenli olması, kavramın yalnızca hukuki değil, ahlaki bir içeriğe de sahip olduğunu gösterir. Bu bağ, yasa ile ahlakın birbirinden ayrılmaz olduğunu düşündüren tarihsel bir gerçekliğe işaret eder. Namus, yalnızca cinsel ahlaka indirgenemez; daha geniş anlamda düzen, sahiplenme, hak ve sorumluluk fikrini taşır. Bu bağlamda nomos, bireyin toplumsal alandaki konumunu tanımlayan ve düzenleyen çok yönlü bir kavram olarak karşımıza çıkar.

Sonuç olarak, nomos, Antik Yunan'da yalnızca hukuki bir terim değil; aynı zamanda iktidarın, adaletin ve toplumsal düzenin somutlaşmış hali olarak düşünülmüştür. Etimolojisi ve anlam katmanları, onun felsefi ve kültürel derinliğini ortaya koymakta; böylece modern hukuk düşüncesi açısından da vazgeçilmez bir referans noktası haline gelmektedir.⁷

1.2. Physis-Nomos Ayrımı: Doğa Yasası ile İnsan Yapımı Yasa Arasındaki Karşıtlık

Antik Yunan düşüncesinde physis (doğa) ile nomos (yasa) arasındaki ayrım, yalnızca felsefi bir problem değil; aynı zamanda siyaset, etik ve hukuk alanlarında da derin etkiler bırakan bir düşünsel gerilim olarak şekillenmiştir. Bu karşıtlık, evrensel ve değişmez olanla, tarihsel ve toplumsal olarak ortaya çıkmış olan arasındaki farkı sorgulamak anlamına gelir. Physis, doğanın kendi iç yasalarıyla işleyen düzenini ifade ederken; nomos, insanın bilinçli tercihlerle kurduğu toplumsal düzeni simgeler.

Bu ayrım, özellikle Sofistlerin düşünceleriyle belirginleşir. Protagoras, Antiphon ve Kritias gibi sofistler, nomosun insanların uzlaşılarıyla oluşturduğu yapay kurallar bütünü olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre insanlar doğası gereği özgür ve eşit yaratılmışlardır, ancak toplumsal yaşamın gerektirdiği ihtiyaçlar doğrultusunda birtakım düzenlemeler getirilmiştir. Bu

⁶ R. Dworkin, *Hukukun İmparatorluğu*, 28-33.

⁷ R. Dworkin, *Hukukun İmparatorluğu*, 28-33.

düzenlemelerden en önemlisi nomostur. Bu anlayışta nomos, görelî ve değişken bir olgudur. Kritias'ın ilginç bir gözlemi bu anlayışı özetler: *Tanrılar fikri ve yasalar, kitlelerin davranışlarını kontrol etmek için yaratılmıştır. Yasa, bir tür yönetim aracıdır; doğanın kendiliğinden düzeninden farklı olarak, güç ilişkilerinin ürünüdür.*⁸ Sokrates, bu yaklaşımı eleştirel bir biçimde reddeder. Ona göre yasalar, keyfi veya yalnızca fayda temelli insan düzenlemeleri değil, ahlaki bir değer de taşıması gereken kurallardır. Bu bakış açısını geliştirerek ileriye taşıyan Platon, nomosun ancak "iyi" olanla meşru sayılabileceğini belirtir. Platon'un Devlet ve Yasalar diyaloglarında görülen bu anlayış, nomosun yalnızca bir düzen aracı değil, aynı zamanda ahlaki bir idealin de taşıyıcısı olması gerektiğini savunur. Gerçek yasa, yalnızca güçle değil, hakikatle ve adaletle uyum içinde olmalıdır.⁹

Aristoteles ise, physis ile nomos arasında daha çok dengeye dayalı bir ilişki kurar. Ona göre insan, "zoon politikon" -yani siyasal bir hayvan- olarak doğası gereği toplum içinde yaşar. Bu bağlamda yasa koyma eylemi, insanın doğal bir yetisi olan aklın ürünüdür. Aristoteles'e göre yasa (nomos), doğa yasalarıyla uyumlu olduğundan adildir. Bu nedenle yasa ile doğa arasında mutlak bir zıtlık değil, ideal bir uyum aranmalıdır.

Modern dönemde bu ayrım, doğal hukuk ve pozitif hukuk tartışmalarının temelini oluşturur. Doğal hukuk savunucuları, tıpkı Antik Yunan'daki physis savunucuları gibi, evrensel adalet ilkelerinin varlığını ve yasaların bu ilkelere uygun olması gerektiğini savunurlarken; pozitif yaklaşım, Sofist geleneğe benzer biçimde, yasaların yalnızca insanlar tarafından konulan ve yürürlükte olan normlar olduğunu savunur.

Sonuç olarak, physis-nomos ayrımı hukuk felsefesinin en köklü tartışmalarından birini oluşturur. Bir yanda evrensel, doğaya dayalı bir adalet fikri dururken; diğer yanda tarihsel ve kültürel olarak biçimlenen pozitif normlar durur. Bu karşıtlık, yalnızca Antik Yunan'ı değil, günümüz hukuk düşüncesini de beslemeye devam etmektedir. Bu anlamda nomos, yalnızca bir yasa değil; doğa, kültür ve etik arasında kurulan uzun bir köprüdür.

1.3. Hukukun Ahlaki Temeli Olarak Nomos ve Adalet

Nomos ve adalet, Antik Yunan felsefesinde birbirini tamamlayan iki kavram olarak öne çıkar. Her ne kadar nomos daha çok yasa ve düzen

⁸ Kritias, *Sisyphos Fragmanı* (B25), akt. Sextus Empiricus, Karşıt Görüşlere Karşı, IX.54.

⁹ C.E. Peters, *Antik Yunan'da Felsefe ve Hukuk*, 30-45.

anlamına gelse de bu kavramın temsil ettiği nihai amaç adaletin sağlanmasıdır. Başka bir ifadeyle, nomos adaletin aracı, adalet ise nomosun gerekçesidir. Bu ilişki, hukuk teorisinin tarihsel gelişiminde hem evrensel hem de toplumsal boyutlarda tartışılmıştır. Adalet (dikaio-syne), Antik Yunan'da hem bireysel bir erdem hem de toplumsal bir ilke olarak değerlendirilmiştir. Platon'a göre adalet, ruhun üç parçasının -akıl, öfke, arzu- uyum içinde çalışmasıdır. Devlet düzeyinde ise adalet, her sınıfın kendi görevini yerine getirmesi ve hiçbir sınıfın diğerinin işine karışmamasıyla ortaya çıkar. Bu bakış açısıyla Platon, yasaların adaleti yansıtmaması gerektiğini savunur; dolayısıyla nomos, ideal düzenin somutlaştırılmasıdır. Ona göre, adil yasa hakikatle uyumlu olan, yani hakikate uygun yasadır.¹⁰

Aristoteles ise adalet kavramını iki temele ayırır: Dağıtıcı adalet (distributive justice) ve düzeltici adalet (corrective justice). Dağıtıcı adalet, toplumsal kaynakların bireyler arasında orantılı olarak paylaşılmasıyla ilgilidir; düzeltici adalet ise haksızlıkların giderilmesi ve zararların tazmin edilmesidir. Aristoteles için yasa (nomos), ancak adaletin bu iki boyutunu taşıdığı sürece meşrudur. Dahası, yasa kendiliğinden adil değildir; onu adil yapan, dengedir. Bu düşünceler, nomosun salt normatif değil, aynı zamanda etik bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. Sofistler gibi bazı düşünürler yasaların toplumsal uzlaşi ürünü olduğunu savunurken, Platon ve Aristoteles gibi filozoflar adaleti yasaların üstünde, evrensel bir ilke olarak konumlandırmışlardır. Bu farklılık, günümüz hukuk sistemlerinin temel tartışmalarına da ışık tutar: Hukuk, ahlaki temellere mi dayanmalıdır, yoksa yalnızca toplumsal işlevine mi bakılmalıdır?¹¹

Modern dönemde bu tartışma, doğal hukuk ve pozitif hukuk ayrımıyla yeniden şekillenmiştir. Doğal hukuk teorisyenleri, hukuk sisteminin ancak adaletle uyumluyla meşruiyet kazanabileceğini savunurlar. Aziz Augustinus'un şu ifadesi bu yaklaşımı özetler niteliktedir: "*Remota, itaque iustitia quid sunt regna nisi magna latrocinia?*" yani, "*Adalet ortadan kalkarsa, krallıklar büyük soygunlardan başka nedir?*"¹² Pozitif hukukçular ise, yasaların geçerliliğini, içerdikleri ahlaki değere değil, yürürlükteki prosedürlere bağlar. Hans Kelsen, saf hukuk teorisi ile bu ikinci görüşü sistematik biçimde temellendirmiştir.¹³

¹⁰ Platon, *Devlet* (İstanbul: Can Yayınları, 1999), 433b-434a.

¹¹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*. İstanbul: Metis Yayınları, 105-110.

¹² Aziz Augustinus, *Tanrı'nın Şehri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 16.

¹³ Aziz Augustinus, *Tanrı'nın Şehri*, 213.

Ancak gerek klasik gerek modern hukuk anlayışlarında adalet kavramının, nomosun hem oluşturulmasında hem de uygulanmasında kaçınılmaz bir referans olarak yer aldığı görülür. Özellikle anayasa yargısı, insan hakları hukuku ve toplumsal eşitlik tartışmalarında, yasaların adaletle olan ilişkisi güncelliğini korur. Bugün bile bir yasanın “meşru” sayılabilmesi için yalnızca yürürlükte olmasına değil, adalet ilkeleriyle ne derece örtüştüğüne bakılır. Bu bağlamda nomos, soyut bir hukuk kuralı olmanın ötesinde, toplumsal adaletin hayata geçirilmesi için temel bir araçtır. Adalet ise, nomosun nihai amacı, idealidir. İkisi arasındaki bu tamamlayıcı ilişki, hukuk felsefesinin temel taşlarından biri olmaya devam etmektedir.¹⁴

1.4. Nomos’un Sosyal ve Kültürel Kurumlarla Etkileşimi

Toplumların normatif yapıları yalnızca hukuki içerikten ibaret değildir. Yasaların anlamı, bağlamı ve işlevi; onları çevreleyen kültürel, ahlaki ve sosyal kurumlarla iç içe geçmiş bir yapıdadır. Bu anlamda nomos, yalnızca bir yasa ya da norm değil; toplumun bütün kurumsal örüntüsünü yansıtan bir semboldür. Antik Yunan düşüncesinde bu ilişki, özellikle nomos ile gelenek ve ahlak arasındaki yakınlıkta görünür hale gelir.¹⁵

Nomos, toplumsal düzeni mümkün kılan yazılı ve sözlü kuralların bütünüdür; gelenek (ethos), bu düzenin toplumsal hafızada yer etmiş, kuşaktan kuşağa aktarılan biçimidir. Platon’un Yasalar diyalogunda vurguladığı gibi, bir devletin yasalarının sağlamlığı, gelenek ve görenekle mümkündür. Platon, yasaları “ufak büyük demeden gelenekle örülmüş bir ağ” olarak değerlendirir. Ona göre, hukuk geleneğe dayanmazsa, toplumun değer sisteminden uzaklaşır ve meşruiyetini kaybeder. Gelenekle ilişkili olarak ahlak da nomosun ayrılmaz bir parçası haline gelir. Yasa, yalnızca bireyin davranışlarını düzenlemekle kalmaz; aynı zamanda ahlaki bir yön gösterme işlevi de görür. Örneğin “namus” kavramı, Türkçeye Arapçadan geçmiş görünse de kökeni itibarıyla nomos ile bağlantılıdır. Bu kavram yalnızca hukuki bir kategori değil, kültürel ve ahlaki bir değer taşıyıcısıdır. Bu durum, nomosun bireyin toplum içerisindeki ilişkilerini düzenleyen bir tür “kültürel yasa” olduğunun göstergesidir.¹⁶

Toplumsal kurumlar -aile, din, eğitim, ekonomi, siyaset gibi- nomosun işleyişinde hem araç hem de içerik üreticileridir. Aile, ahlaki değerlerin

¹⁴ Kelsen, Hans. *Saf Hukuk Teorisi*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2009, 156.

¹⁵ C.E. Peters, *Antik Yunan’da Felsefe ve Hukuk*, 45.

¹⁶ Platon, *Yasalar*, çev. Cevdet S. Yılmaz (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 56.

içselleştirilmesinde; din, bu kural ve değerlerin kutsallaştırılmasında; eğitim, aktarılmasında; siyaset ise tüm bunların yasallaştırılmasında rol oynar. Bu kurumsal örüntü içinde nomos, yalnızca kuralların uygulanmasını değil, aynı zamanda toplumsal uyumun sağlanmasını mümkün kılar. Sosyolog Emile Durheim'in "kuralsızlık" (anomik durum) kavramı bu noktada anlam kazanır: Nomos zayıfladığında, toplum da çözülebilir hale gelir.¹⁷ Ayrıca, Max Weber'in "meşru egemenlik türleri" sınıflandırması içinde, nomos, gelenek ve yasal-ussal otorite biçimlerinin kesişiminde yer alır. Bir yasanın geçerliliği, yalnızca formel yapısıyla değil, aynı zamanda toplumun tarihsel alışkanlıkları ve değer sistemleriyle uyumu sayesinde pekişir. Bu da hukuk sistemlerinin, salt akılcı düzenlemeler değil; aynı zamanda kültürel unsurların da ürünü olduğunu gösterir.¹⁸

Bu çerçevede nomos, yalnızca hukukun içsel bir mantığı değil; aynı zamanda toplumun kolektif değerlerinin, ahlaki temellerinin ve kültürel sürekliliğinin bir yansımasıdır. Bu nedenle normlar, gelenekten ve sosyal yapıdan bağımsız değerlendirilemez. Nomos, bir toplumun hukuku nasıl anladığını değil; o toplumu neyin bir arada tuttuğunu da açığa çıkarır.

1.5. Modern Düşünce'de Nomos'un İzleri

Nomos kavramı, Antik Yunan'da doğmuş olsa da modern çağın siyasal ve hukuki düşünce yapısında yeniden yorumlanmıştır. Bu bağlamda en dikkat çekici isimlerden biri, Alman hukukçu ve siyaset kuramcısı Carl Schmitt'tir. Schmitt'in *Nomos der Erde* (Yeryüzünün Yasası) adlı eseri, klasik nomos anlayışını yeniden düşünmeye teşvik eder. Ona göre nomos, yalnızca bir hukuk kuralını değil; toprağın ele geçirilmesini, bölüştürülmesini ve düzenlenmesini de ifade eden eylemdir. Bu yönüyle nomos, hukukun tarihsel ve jeopolitik öncüsüdür.¹⁹

Schmitt'in tanımı, nomosu bir "yer-yasa-iktidar" üçgenine yerleştirir. Egemenlik, yalnızca yasa koyma yetkisiyle değil, aynı zamanda yasanın hangi mekânda ve kimler üzerinde geçerli olduğunu belirleme gücüyle ilişkilidir. Bu anlayış, egemenliğin hem bir hukuki düzenleme hem de fiziksel ve sembolik bir yerleştirme pratiği olduğunu vurgular. Dolayısıyla Schmitt'in nomosu, düzenin ilk kaynağı olarak toprakla kurulan ilişkiye dayalıdır. Bu bakış açısı, hukukun evrensel değil; belli bir tarihsel, kültürel ve coğrafi bağlam içinde

¹⁷ Emile Durkheim, *Der Selbstmord*, (Frankfurt: Suhrkamp, 1983), 273-317.

¹⁸ Max Weber, *Sosyoloji ve Hukuk: Ahlak ve Hukuk Üzerine Düşünceler* (İstanbul: Metis Yayınları, 1997), 75.

¹⁹ Schmitt, *Nomos der Erde*, 45.

ortaya çıktığını gösterir. Modern pozitif hukuk sistemlerinin evrensellik iddialarına karşı, Schmitt'in nomosu, yerelliği ön plana çıkarır. Bu anlamda nomos, yalnızca kimin yasa koyduğuyla değil, kimin yeryüzü üzerinde neye göre yaşadığı ile de ilgilenen bir kavramdır.²⁰

Günümüzde nomosun izleri yalnızca Schmitt'le sınırlı değildir. Postmodern hukuk kuramları, çoklu norm sistemleri, küreselleşme, kültürel farklılıklar ve yapay zekâ temelli algoritmik hukuk tartışmalarında da nomos kavramı dolaylı biçimde geçmektedir. Siber hukuk, yapay zekâ etiği, dijital mülkiyet hakları vb. konular; çağdaş hukukun içinde nomosun dönüşümünü göstermektedir. Algoritmik karar alma sistemleri ve yapay zekânın gelişimi ile birlikte nomos, modernize edilmiştir. Bu bağlamda görünen o ki, günümüzde mahkemelerde dahi kullanılmaya başlanılan yapay zekâ, "yasa koyucunun kim olduğuna" dair yeni bir tartışma alanı ortaya çıkarmıştır. Klasik hukuk ilkeleri ile açıklanamayan bu yeni tartışma alanı, yeni bir nomos yorumunu beraberinde getirir.

Özellikle hukuki çoğulluk bağlamında, birden fazla norm sisteminin aynı toplumsal alanda faydalı olması, nomosun artık tek parça bir düzen fikri ile tanımlanamayacağını gösterir. Böylece nomos, çağdaş hukuk düşüncesi için yeniden yorumlanması gereken bir kavram haline gelmiştir. Yapay zekâ destekli karar sistemlerinin devreye girmesi, hukukun algoritmik düzlemde yeniden kurgulanmasını gündeme getirmiştir. Bu noktada nomos, insan aklının ötesine geçen bir düzenleyicilikle karşı karşıya gelir. Algoritmik normlar, geleneksel nomosun aksine, insan niyetinden ve etik değerlendirmelerden yoksun olabilir. Bu durum, nomosu, hem insani hem de kültürel boyutunu kaybetme tehlikesine iter.²¹ Sabit, merkezi ve egemen bir düzeni temsil etmekten çıkan nomos; çok parçalı, değişken ve teknolojiyle yakından ilişkili bir yapı haline gelmiştir.

Modern ve postmodern çağlarda nomos, yalnızca geçmişin bir kavramı değil; siyasal alanın yapılanmasında, normatif çeşitlenmede ve hukukun etik zemininin sorgulanmasında güncelliğini koruyan bir araçtır. Modern düşüncede yeniden anlam kazanan nomos yalnızca, "neye göre yasa koyarız?" sorusunu da gündeme getirerek siyaset felsefesi için düşündürücü bir tartışma alanı yaratır. Günümüzde; küreselleşme, çok hukukluluk ve yapay

²⁰ Schmitt, *Nomos der Erde*, 30.

²¹ Koskeniemi, Martti. *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law 1870-1960* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 34-35.

zekâ gibi yeni dinamiklerin etkisinde olan nomos kavramı yeniden ele alınmaya ve yorumlanmaya gereksinimlidir. Hukuk sistemlerinin ve normatif düzenin çoğaldığı bir dünyada, Antik Yunan'dan günümüze dek taşıdığımız nomos anlayışı bize önemli bir bakış açısı sunmaktadır.

SONUÇ

Antik Yunan'dan günümüze uzanan nomos kavramı, yalnızca bir hukuk kavramı değil; aynı zamanda insanın toplumsal, ahlaki ve politik varoluşunu anlamaya yönelik çok katmanlı bir kavramdır. Bu çalışma, nomosun etimolojik ve kavram tarihi içindeki gelişimini, doğa yasasıyla ilişkisi, adaletle olan bağını, kültürel ve sosyal kurumlarla etkileşimini ve nihayetinde modern düşünce yapısı içindeki yeniden inşasını ortaya koymuştur.

Nomos, başlangıçta doğaya karşı insan aklının ve toplumun kurduğu bir düzenleme pratiği olarak şekillenmiş olsa da zamanla hem etik hem de siyasal bir anlam kazanmıştır. Platon ve Aristoteles'in adaletle ilişkilendirdikleri yasa anlayışı, hukukun yalnızca formel bir yapı olmadığını, erdem gibi temel değerlerin de taşıyıcısı olduğunu ortaya koymuştur. Yasalar, insanın toplum ile kurduğu ilişki içinde anlam kazanır. Bu nedenle nomos hem düzenleyici hem de inşa edici, yönlendirici ve kimlik kazandırıcıdır.

Gelenek, ahlak, norm ve toplumsal kurumlar ile kurduğu ilişki; nomosu kültürel bir varlık haline getirmiştir. Yasalar toplumdan ayrı değil; aksine toplumun tarihsel birikimi, değerler sistemi ve inançlarıyla örülüdür. Bu bağlamda yasa koyma eylemi, teknik bir düzenleme olmaktan çıkıp, kültürel bir ifadeye dönüşür. Weber, Durkheim ve Schmitt gibi modern düşünürlerin eserlerinde nomos, bir yandan düzenin devamlılığı için zorunlu iken, diğer yandan bu düzenin nasıl ve kim adına kurulduğu sorusunu gündeme getiren bir sorgulama aracıdır.

Sonuç olarak, nomos, tarihsel bir kavram olmanın ötesinde hem hukuki hem kültürel hem de siyasi bir bilinci simgeler. Hukukun yalnızca norm koyma değil, aynı zamanda anlam üretme işlevini sürdürmesi için de nomosun taşıdığı bu çok katmanlı yapısının göz önünde bulundurulması gerekir. Antik Yunan'dan kalan bu kavramsal miras, çağdaş hukuk felsefesinde yeni sorun alanlarına yer açma potansiyelini günümüzde hâlâ taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. *Atina Anayasası*. çev. Ahmet Yusuf Yılmaz. Dorlion Yayınları, 2023.
- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*. İstanbul: Metis Yayınları, 2002.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Tarihi*. Say Yayınları, 2009.
- Copleston, F. *Felsefe Tarihi: Yunan ve Roma Felsefesi*. İdea Yayınları, 1997.
- Diels, Hermann. *Sokrates'ten Önce Felsefe: Fragmanlar ve Doksograflar*. Cilt II. Çev. Cengiz Çakmak. İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- Diş, Başok. Sebile. "Platon Felsefesinde Adalet, Düzen ve Yasa". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 /2 (2020), 1017-1046.
- Durkheim, E. *Der Selbstmord*. Frankfurt: Suhrkamp, 1983.
- Ecevitoğlu, P. Namus, *Töre ve İktidar*. Dipnot Yayınları, 2012.
- Finnis, J. *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar*. Oxford: Clarendon Press, 1980.
- Kelsen, Hans. *Saf Hukuk Teorisi*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2009.
- Koskeniemi, Martti. *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law 1870-1960*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Peters, C., E. *Antik Yunan'da Felsefe ve Hukuk*. Londra: Oxford University Press, 2000.
- Platon. *Devlet*. İstanbul: Can Yayınları, 1999.
- Platon. *Yasalar*, çev. Cevdet S. Yılmaz. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Platon. *Devlet*. Say Yayınları, 2011.
- Rousseau, J. J.. *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* çev. Rasih Nuri İleri. Say Yayınları, 1990.
- Schmitt, Carl. *Nomos der Erde*. Berlin: Duncker & Humblot, 1950.
- Weber, Max. *Sosyoloji ve Hukuk: Ahlak ve Hukuk Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Metis Yayınları, 1997.
- R. Dworkin. *Hukukun İmparatorluğu*. Cambridge: Harvard University Press, 1986.